

Harai Dénes ny. ezredes:

KATONAI IDENTITÁSALAKZATOK, ÉRTÉKVÁLASZTÁSOK, MEGHASONLÁSOK

ÖSSZEFOGLALÓ: „Változó és maradó. Értékek a katonai etikában” címmel rendeztek tudományos konferenciát 2015. november 15-én a Nemzeti Közsolgálati Egyetem Hadtudományi Kutatóműhely szervezésében. A tanácskozás célja a változó világunkban érvényes, maradandó értékek kutatása, melyek hasznosíthatók a tisztjelölt hallgatók felkészítésében. A konferenciát mind a hallgatók, mind a tanárok részéről érdeklődés és vita kísérte. Dr. Boldizsár Gábor ezredes, dékán megnyitója után három bevezető előadás hangzott el: dr. Himmer Péter főiskolai tanáré (megjelent a Hadtudományi Szemle 2015/4-es online számában), e sorok írójává (akinek az előadását szerkesztett változatban az alábbiakban közöljük) és dr. Krizbai János ny. ezredes, egyetemi tanáré (az ő gondolatait ez évi 4. számunkban adjuk közre). Harai és Krizbai professzorok írásait egyben vitaindítónak is szánjuk, a velük kapcsolatos reflexiókat készséggel közreadjuk folyóiratunkban.

KULCSSZAVAK: társadalom, hadsereg, kultúra, identitás, morális érték, morális zavar, meghasonlás

BEVEZETŐ HELYETT

Néhány gondolat a morális helyzet jellemzőiről és paradoxonjairól: Dietrich Bonhoeffer (1906–1945) német evangélikus lelkész kifejezésével, az etika nem receptgyűjtemény, helyzetről helyzetre értékelnünk és mérlegelnünk kell morális elveinket, értékeinket, céljainkat és meggyőződéseinket; mi több, jelezte, hogy az etikával foglalkozó sem olyan ember, aki mindent jobban tud másoknál. A posztmodern, töredezett világban az ember már nem uralja – morális kérdésekben sem – társadalmi világát, nem is nagyon érdeklí; egy-egy kérdésben már nemcsak azt tudja előre, mi fog történni, hanem azt is, milyen érzések kísérik majd – leginkább a közömbösség. A külső körülmények, kondíciók változása gyors. Az etika forrása a természet–társadalom–transzcendencia hármasság feszültségterében vergődő – és elsősorban érdekeit mérlegelő – egyedi ember.

Úgy nem lehetünk kapitalisták, hogy közben morálisan szocialisták maradunk! A polgári társadalmak válságának, tehetetlenségi nyomtatékának jelenségére, a korlátlan spekulációkra épülő morális taktikázgatással – amit megszépítő kifejezéssel (eufemizmussal) hívhatunk (angolul *policynak* is) – nem lehet hatékony társadalmat építeni. A gyors változások szükségességének hangoztatása a médiamanipuláció része. Elvileg szükséges lett volna a morális stratégiaváltás már az 1990-es években, amikor a közemberek egyszerűségének aszkézisébe robbant bele a luxusfogyasztás harsánysága. Minél inkább az elmúlt évszázad ortodox szellemi struktúráinak maradványaira tekintünk, annál inkább érzékeljük a változás szükségességét – figyelemmel a nyugati kultúra negatív tételeire is. Alapkérdés, hogy van-e megbízható mérce az emberhez és a világhoz jelenkorunk zaklatottságai között?

MARADANDÓSÁG ÉS ÉRTÉKEK

A tiszti hivatás tartalmi elemeit vizsgálva feltehetjük a kérdést: miért nem alakul át, és miért őrződnek meg (konzerválódnak) a hivatás jellemzői? Azért, mert: (1) Nem változtak a *katonát meghatározó alapvető viszonyok*, annak ellenére sem, hogy esetenként azok kombinációi módosulhatnak. (2) A hadseregben a *tradicionális alapértékek konszenzusa* szükséges. (3) A technikai kultúra igényli a *kemény gondolkodást*, a nagyobb összeszedettséget, az önfegyelmet. A technikai kultúra a modern társadalomban *szervezőerőként* van jelen. Jelenkorunkban a kultúrák épp technikai alkotóképességükkel hatnak egymásra. Nem a külsőleges, hanem a *belsőleges érték* a megtartó, a maradandó! Az önfeláldozásra külön parancsot nem adnak – egyébként is, igen nyomasztó felelőssége a parancsnoknak, ha katonáit nagy kockázatú feladatra küldi –, de az önfeláldozás valójában a privát autonómia szférájában dől el; a nyugati kultúrában *nem fanatizmus* kérdése, mint azt a radikális, fegyveres iszlám csoportoknál látjuk napjaink terrortámadásaiban.

A fejlett polgári társadalmak értékei közül kiemelem: az erőszak tiltását (*prohibition of violence*); az erőszakmentességet és életértéket (*non-violence-(communication) and respect for life*); a szolidaritást és igazságos gazdasági rendet (*solidarity and just economic order*); a toleranciát, valamint a férfiak és nők közötti egyenlő jogokat (*tolerance and truthfulness and equal rights between men and women*), amelyhez hozzátehetjük a szociális felelősséget (*social responsibility*), az igazmondást (*truthtelling*) és a szolidaritást (*solidarity*).¹ Rend, pontosság, megbízhatóság, tisztaság, bátorság, éberség; vagy egy másik csoportosításban: milyen viszonyban van a kultúrával a katonai felelősség, a kötelességkultusz, az összeszedettség (készenlét), önfegyelem, önmotiváltság? Válaszunk az lehet, hogy inkább csak technikák, eljárások, módszerek, azaz a dolgok használata nyomul előtérbe. Nincsenek közvetlen kapcsolatban a szellemi kultúrával. E tényezők különösségét növeli, hogy halálközeli helyzetben működnek és győzelmet eredményezhetnek. Maradandó a katona *intellektuális önfeláldozása* is, mert a katona kiszolgáltatott lény, több a függősége, több kompromisszumot kell kötnie, és le kell mondania önmaga egy részéről. Egy szatellites, telekommunikációs, motorizált-elektronizált világban az ember teljes autonómiája, függetlensége inkább csak *dogma*, amely nehezen értelmezhető, és ezzel a fiatalok tisztában vannak. Az emberi tartalmakat a fiatalok – és természetesen a katonák egyes csoportjai is – nem az erkölcsiségben, hanem a fogyasztásban keresik. A katonai tartás klasszicizmusa talán meg is szűnt.

A téma kapcsán felvetődik a társadalom és a katona, a politikai hatalom és a katona kapcsolata. Ez utóbbi vonatkozásában szilárdan kell tudnunk azt, hogy a politikának van hadserege! E tekintetben a katona bízhat a demokratikus hatalomban, amelynek alapértékei miatt nem kell tartania olyan parancsoktól, amelyeket nem tud teljesíteni morális szempontból. Ez az alapállás teszi lehetővé, hogy ebben a vonatkozásban *félretoljunk minden más spekulációt* a katonai felkészítés során. Azért célszerű tiszti, orvosi stb. *hivatásról* beszélni, mert abban nagyobb hangsúllyal van jelen az emberek iránti felelősség is. A tiszta *külföldi zsoldosokból* álló hadsereg szigorúan véve nem tartozik a társadalomhoz. Modern korunk külföldi zsoldosaiból már nem lesznek olyan nemzeti hősök, mint amilyen mondjuk Bem tábornok lett nekünk, magyaroknak.

¹ Az eredeti forrás: H. Kung – K.-J. Kuschel: A Global Ethic. SCM Pressed, München, 1993. Lásd még Brian R. Selmeski: Military Cross-Cultural Competence: core concepts and individual development. AFCLC Contract Report 2007-01, Centre for Security, Armed Forces & Society Royal Military College of Canada, 16 May 2007.

VÁLTOZÁS ÉS VÁLTOZÁSKÉNYSZER

Hány olyan ember van, aki „frappánsan mer változni anélkül, hogy megváltozna”? – utalhunk Hamvas Bélával az alcímben jelzett jelenségre. Lehet-e a modernség *moralista-teoretikus* – különösen a hadseregek, a NATO szempontjából? „A mámor energetikai eszköze lévén a sebesség, minden csupán ennek alárendelhető: céltudat, erő, kíméletlenség, pragmatikus nyomulás, mechanikai megoldások, morális fenntartások nélküli praktikusság, hatalom – mind-mind csakis a siker érdekében adagolható”² – írja Gergely András. A pragmatizmus nyomán egyre kisebb az esély arra, hogy *a lüktetően változó modernségnek morális szabályzója legyen*. „A rossz nem elszigetelhető vírus többé, így aztán mintha mindenütt jelen volna, ezer arcot ölt fel, láthatatlan, egyszersmind mindenütt jelen való, palackból kiszabadulni kívánckozó szellem, aláássa legszebb győzelmeinket.”³ *Az egyének korlátai is összetörtek* a változások folyamatában. Morális *ön szabályozása* az emberek egy részénél csak annyiban működik, hogy igyekeznek távol tartani magukat mondjuk a szélsőségektől, így a korrupciótól vagy az utcai verekedésektől.

Európai lopásetika – írja Illik Péter⁴ történész, és definiálja is: „A lopásetika az a konstruktív lopás, ami pontosan annyit vesz el saját tettét legalizálva vagy éppen törvénytelenül, ami még befér a közizlés kereteibe, ugyanis mások jólétét nem sérti. Ettől még nem etikus, viszont jogilag és a társadalmi konszenzus által is elfogadott.” Megalkuvásaink vezetnek el a „kirabolni és otthagyni” módszeréhez, amint láttuk ezt az offshore cégek külföldi bejegyzésein, a kimenekített (és visszahozott) tőkéik esetében, szemben a polgári adófizetési morállal („Légy lojális és fizess az adókat!” – Be loyal and pay taxes!) stb. Ebből is láthatjuk, hogy *megalkuvásaink* is szaporodnak, amelynek ismert kommunikációs formulája: „*más is ezt csinálja...*” – azaz, nem vagyok azonos a cselekedeteimmel sem; és ekkor kérdezhetjük: *hová lett az identitás?*

IDENTITÁS

Kulturális antropológia, pszichológia, pedagógia – Hans-Jochen Gamm szerint – centrális témája az identitás. Az identitás az ember státusát a legösszetettebb és legmélyebb módon érinti; e téma legismertebb magyar kutatójának, Erős Ferencnek a *megfogalmazásában*: az identitás a társadalmi élet egyik legfontosabb feltétele. Egy migrációval foglalkozó konferencia összefoglalójában utalt arra a veszélyre Bíró László tábori püspök, hogy Európa identitáshiánnyal küszködő polgári társadalmába áttelepülő arab emberek igen szilárd, vallásalapú identitással érkeznek. Az intézményi identitást keresőnek: (a) az önkéntes haderő megfelelő definíciós keretként funkcionálhat, mert a *valahová besoroltság (katona vagyok)* már önmagában is identitásképző, erős csoportkötődéssel; (b) parancsnok vagyok, az vagyok, amit működtetek. A katona szempontjából valóban fontos kérdés, hogy a sokrétű, ellentmondásos viszonyok között zavartalanul tudja-e kondicionálni azonosságtudatát.

A kialakult helyzet jellemzői:

1. *Vonzódás a nyugati katonai identitások felé*, e minták észlelése, érzékelése (percepciója) a külföldi missziókban, valamint katonai felsőoktatási intézményekben. Valami beszűrődés van az amerikai pragmatikus-technikai kultúrából is (pragmatista, technokrata, fogyasztói).

² Gergely András: Lábjegyzetek a sebesség antropológiájához. Korunk, 2004/4. 3–11.

³ Pascal Bruckner: A kritikus szellem oktalanságai. Nagyvilág, 1993. 6–7. 702.

⁴ Illik Péter: Európa alkonyi fényben. A poszt-posztmodern öreg földrész. WZ Könyvek, 2008. 31–40.

Az amerikai *fogyasztói* identitás egyik lényegét Barbara Kruger dekonstruktivista érzékkel fogalmazta meg cím nélküli képén (1987): „I shop therefore I am”; azaz Descartes formulája nyomán: „Vásárolok, tehát vagyok”. Megjegyezzük, hogy a közszolgálat is átítatódott a tulajdon és a pénz vonatkozásaival.

2. *A nyilvános, a privát és a szakmai identitás küzdelme*, amelynek zavarait olyan mozzanatok jelzik, mint: alkotmányos depolitizáltság és katonai stratégiákkal foglalkozás (amennyiben a politikai és a katonai stratégiák konvergensek, a nemzeti és a szövetségi érdekek, értékek esetenkénti inkongruenciája – össze nem illősége, meg nem felelése – jellemző).

3. *A kemény karakterűek*; a fantáziákban mint szimbolikus reprezentációkban felszabadult más katonai identitásminták jelentek meg, melyeket radikalizmus, türelmetlenség (a tehetetlenséggel való szembenállás), túlfeszített követelménytámasztás stb. jellemez, különösen a fiatal tisztelnél számíthatunk erre életkori sajátosságaikból adódóan is. Gondoljuk meg az európai fiatalok vonzódás-appercepcióit az Iszlám Államhoz (ISIS)!

4. *A régi identitástörödékek és az új elemek kombinációja*, a szituációk függvényében alakítva. Ez a típus a leginkább negatív identitás, mert fenyegetve érzi magát, ha a szocializációja és valódi beállítódása a vágyott identitását akarja felmutatni – azaz eredeti személyiségjellemzőit, valamint szándékának megfelelő törekvését –, de erre nincs lehetősége, akkor mikrorohamok sokkolják helyzetéről helyzetre. A kelet-közép-európai katonai identitás elmélyítéséhez a történeti események magyarázatai sem megnyugtatóak, így motívum sem meríthető belőlük.

5. *A nemzeti identitás ismételt megerősödése*. Amit az ember életében lelki kötelékeknek mondunk, olyan természetűek, hogy egynek a birtoklása is megtart bennünket emberi mivoltunkban, így az anyaföld, anyanyelv, a történelem, irodalom és a vallás, amelyek önmagukban is *egész világok*.

Az új feladatok alapján – békefenntartás, humanitárius műveletek – az már eldőlt, hogy csupán a *kemény autoritás* vonalán nem szerveződhet a katonai identitás. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a társadalomban nincs szükség autorításra bizonyos professziók működéséhez. A katonai és a rendőri mellett gondoljunk például még a tanári munkára is; ha a tanár el akar érni valamilyen eredményt az órán az osztállyal, akkor egy „kreatív” erőszakra szüksége van az adott korcsoportoknál.

Beszélhetünk-e *személyes integritásról* egy, az emberi egzisztenciát szétdaraboló sugárhajtóműves-elektronizált időszakban? Ez utóbbi vonatkozásában gondoljunk arra, hogy harc közben kemény rock szólt a vietnami háború „bekábelezett” katonáinak fülében, azaz az ipari öldöklés rituáléjához hozzákapsolták a gépi zene *kábító* monotonitását. A magyar kultúrában a kettő közötti *aszimmetria* napjainkban is hatással van arra – és erre joggal lehetünk büszkék –, hogy nekünk a ’45 utáni helyi háborúknak nincsenek Calley hadnagyaink (William Calley hadnagy, Vietnam, 1968, Mỹ Lai falu lakosainak kiirtása). A magyar katonában működik még *etikai lelkiismeret*, amelynek egy katonánál nem kell eljutnia az önmarcangoló lelkiségig. A posztszocialista közép-európai társadalmakban a nagy etikai tömbök szétverődtek, és a negatív változások arányait nem ismertük még fel! Mélni már mindent tudunk és szeretünk is, de az etikai értékek meghatározásához még mindig nincs más megbízható mércénk, csak a *lelkiismeret*.

MEGHASONLÁSAINK

A *kritikai moralitás* szempontjából napjainkban a katona már nemcsak morális dilemmákkal küzd, hanem vannak *meghasonlásai* is. A *missziókban* megfordult katonák fokozott

érzékenységgel térnek vissza társadalomba, ahol problémáik gyakran nem illeszkednek a kiépített válaszok rendszerébe. Gondoljunk a missziók traumájára (amelyre dr. Boldizsár Gábor ezredes is utalt megnyitójában). Hozzátennék néhány faktort a bevetett, majd öngyilkosságot elkövető amerikai katonák tekintetében: „...szenvednek pénzügyi nehézségeiktől; az elszenvedett sérülésektől, sebektől és krónikus fájdalmaktól; szexuális traumától; látták barátaik megölését; alkohol- és drogfüggővé váltak; és stressz éri őket családjaik körében is.”⁵ A katonák körében a 2009 januárjában megvalósult öngyilkosságok száma kiemelkedő volt: 24 fő⁶ – írja egy amerikai újság szerkesztőségi cikke.

További lelki válsághoz is vezethet a *gyerekkatonák* jelenléte és a velük való fegyveres ütközés a művelési területen. Voltak olyan francia katonák az egyik kongói ENSZ-misszióban, akik parancsot kaptak tűz kiváltására, de nem hajtották végre annak ellenére, hogy tudták, a *parancs* a katonai (rendőri) működés *vezérlőelve!*

Egy másik szempontból az Amerikai Egyesült Államok esetében megnyilvánuló kollektív önzésnek (puccsok, háborúk, forradalmak stb.) az átlagember is részese mint haszonélvező (olcsóbb benzin, olcsóbb, de jobb élet). Továbbá: mit gondoljunk, amikor azt látjuk, hogy a háború egyre gyakrabban üzlet, „eladták a beszállítóknak”; a háborúk már nem igazságokról szólnak; látjuk a háború barbár praxisát és a jog erőtlenségét; egyre gyakrabban szembesülünk technikai katasztrófákkal és azok következményeivel (pl. vörösiszapömlés). Létezik-e a régi pszichológiai értelemben vett *felettes-én*, amikor például a közvélemény nem érdekel senkit? Bármely esemény mellett is lehet közvéleményt szervezni; tekintélyek nincsenek (talán csak a tudományban maradtak meg?). Meg kell jegyezni azonban, hogy a szakmai önértéktudatot, különösen a fiatal szakembereknél, nagyban rombolja a *hamis sztárkultusz*.

A közvetlen fegyveres harcban már alig vannak morális vonatkozások, mert végső helyzetében minden ember úgy harcol, ahogyan tud, az ismert archaikus kifejezéssel: „fogal-körömmel”.

KULTÚRA–OKTATÁS

Az, hogy jelenkorunkban az európai ember eljuthat az etikai stádiumba, az a *keresztény kultúra* és az *oktatás eredménye*, amely megőrizte ezt a tudáshoz tapadó lelkiséget. Csupán érintve a keresztény kultúra etikai vonatkozását, megjegyzem, hogy e kultúráról írta Leszek Kolakowski, még 1991-ben:⁷ „A zűrzavarban, a bizonytalanságban, melyben élünk, vallásos örökségünk mintha megint megbízhatóbb támasz volna bármi másnál.” Igen, amikor hirtelen, valóban nem maradt más stabil pont az ember életében. Ez ugyanaz a helyzet, mint ami a katona körül a harcban kialakul, amikor már kilőtték mellőle parancsnokát, bajtársait és vészesen fogynak a választható alternatívák, magára marad a fizikai küzdelemben, és csak magától várhat szellemi-lelki megerősítést, meríthet energiát.

A katonalét együtt jár a tudatos személyiséget szétfeszítő, lelkileg destabilizáló döntési szituációkkal is. Az ilyen helyzetek – mint a katona élethelyzetei – gyakoriak az akcióban lévők esetében. „Jaj, Istenem! Remélem, tudom, hogy mit teszek!” – fohászodott Dwight D. Eisenhower (1890–1969), mielőtt aláírta a partraszállás (D-Day) indítását elrendelő parancsát. Az aláírás pillanatában valóban nem látszott, hogy a döntés optimális-e, és lesz-e majd erkölcsi osztaléka. *Tudatilag* egyébként sem a földrajzi, hanem a kulturális környezet

⁵ The Silent War Killing Our Soldiers. Szerkesztőségi cikk. The Oregonian, Monday, February 9, 2009. 12.

⁶ Uo.

⁷ Leszek Kolakowski: A történelmi ember halála. Magyar Lettre Internationale, 1991/2, 65.

és változásainak produktumai vagyunk. *Egészként* a kultúra a polgári társadalmakban már nem létezik. A kultúra igényli az önaktivitást, nem a nyers szükségyszerűség erejével hat, olyannyira, hogy a kultúrából ki is lehet esni, mert leépülhetnek a kulturális szükségletek is. Egy olyan több évezredes hagyományokkal rendelkező, gazdag és sokrétű kultúrából, mint a magyar, kilépve a nagyvilágba, számtalan *kulturális sokk* is érheti az embert.

A tematikák és a tárgyak empirikusan tapasztalható csomóponti problematikáit célszerű lenne kiemelni és hangsúlyozni a tantervekben és az órákon is. A (bolognai) képzési rendszer szigorú tematikussága nem teszi lehetővé, hogy a tanár hosszabb ideig megálljon a hallgatókat mélyebben érdeklő problémák átbeszélésére, a jobb megértés érdekében. A kultúra tere a személyiség tere is, amelyben kidolgozhatja egzisztenciáját, műveltségét, stílusát. A honvéd tisztjelöltek képzésében személyes tapasztalatom az, hogy a *kompetenciák* tekintetében semmiben nem maradnak el a fejlett országok katonáitól, különösen az elemzőképesség (mert a *látásmódok sokféleségével rendelkeznek*); a problémák megértése és a megoldások kidolgozása; mások fejlesztése (kiképzés, felkészítés), és nem utolsósorban az együttműködő (kooperációs) képesség tekintetében. Fiatal tisztjelöltjeinknél ezeket már most is *humántőkének* lehet tekinteni.

A mindenkori valóság lényege az *emberi természet* és annak megismerése, az emberi jelekre való érzékenység, különösen morális szempontból. Ezért sem érthető, hogy a tisztjelöltek oktatásában nincs katonapedagógia, különösen oktatásmélet és módszertan, de van pedagógiai és pszichológiai alapismeret, de az nem maga a pedagógia tárgya; vannak ugyanakkor törekvések a kulturális antropológia bevezetésére, ami szintén fontos új szemléletű tárgy lehet a képzésben.

ÖSSZEGEZVE

Minél inkább visszafelé megyünk a történelemben, a társadalmi keretek és az értékek annál inkább katonai jellegűek. A törekeny (puha) és az erős (kemény) értékek aszimmetriája, egymás tagadása, konfrontációja, sokkja adja jelenkorunk morális tartalmát. Amikor a katonát értékeli, nem tekinthetünk el attól, hogy a katona a közjó szolgálatában, *mindig történelmi–kulturális–morális keresztúton áll*: az intellektuális lét, valamint a működő, gyakorlati képességeket igénylő, szélsőséges feszültségek keresztútján. A harc, a háború szélsőségesen versengő helyzet, a szélsőséges extrém osztálya. Harcban nem az elvekkel van baj, hanem azzal, hogy az etikai elvek nem transzformálhatóak gyakorlattá a fegyveres küzdelem feszültségtereiben. Megjegyzem: egyetértett ezzel Lee F. Gunn admirális (USA) is, akivel volt szerencsém erről szót váltani egy nemzetközi etikai tanácskozáson Franciaországban (2005). Továbbá, harc helyzetben egy parancsnok közvetlenül katonai szervezeteket vezet – az automatizálás eredményeként gyakran technikai rendszereket –, és csak *közvetetten katonákat*; minél magasabb parancsnokról van szó, a katona annál távolabb kerül döntéseitől. Javaslom átgondolni, amit a korábbi (2005) francia védelmi miniszter asszony, Michèle Alliot-Marie mondott: „a katonai becsület az optimális döntésekben van”. *Azaz az optimális döntés már etikai kritérium!*

Történelmi szempontból van, amihez külön parancs nem kell, ez a *haza megvédése*, amit a tiszt, altiszt *fogadalomban* ünnepélyesen vállalunk. Igen fontos kérdés, hogy jelenkorunkban a magyar tiszt- és altisztjelöltek, tisztek, altisztek egzisztenciájához ismét hozzátartozik az *etika*. Tisztjelöltjeink személyiségükben, szellemiségükben alkalmasak arra, hogy *morális dilemmákkal, esettanulmányokkal* foglalkozzanak, mert keresik az összhangot önmaguk, a hatalom és a (társadalmi) világ között – azaz személyiségük eljuthat egy belső etikai

stádiumba. Ezt az eredményt az etika oktatásáról, valamint a kompetenciákról a Honvéd Vezérkar főnökének intézkedései alapozták meg az elmúlt évtizedekben!

Az, hogy hogyan gondolkodunk az etikáról, annak függvénye, hogyan gondolkodunk a világ differenciálódásáról és annak következményeiről az emberre és az emberi közösségekre nézve. Előfordulhat természetesen, hogy énünk egy része (intencionál) cáfolja a másikat (nyelvünket),⁸ gondoljunk arra a kommunikációs formulára, hogy: „Nem azt akartam mondani, hanem azt, hogy...” Meg kell jegyeznünk, hogy nemcsak a sajátos foglalkozások alakíthatnak ki külön etikát, hanem súlyos fenyegetettség hatására, a létben való *megmaradás kényszere is!* Nem feledve a Spinoza Etikájának III. 6. tételében kifejtett gondolatot: „Mindен dolog, amennyire rajta áll, arra törekszik, hogy megmaradjon létében.”⁹ Népcsoportok, népek eltűnése, ágyúcső elé állítása nem maradt abba az elmúlt fél évezredben sem (palesztinok, zsidók, kurdok, örmények és még sorolhatnánk). A kutatási irányokkal kapcsolatban megjegyzem: azt ma már látjuk, hogy a háború indításakor vagy háborúba lépéskor nincs jelentősége az erkölcsi döntéseknek, mondhatnánk, hogy a nagyhatalmak energiaigényeivel szemben a morális elemek elvesztették jelentőségüket!

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bruckner, Pascal: *A kritikus szellem oktalanságai*. Nagyvilág, 1993. 6–7.
- Dobbin, Victor: *Why ETHICS? Why CHRISTIAN? Why YOU?* The Leadership & Ethich Centre, Impact Printing, Ballycastle, 2009.
- Eco, Umberto: *Öt írás az erkölcsről*. Európa Könyvkiadó, 1998.
- Erős Ferenc: *Az identitás labirintusai*. Janus/Osiris, Budapest, 2001; valamint: *A válság szociálpszichológiája*, T-Twins Kiadó, 2004.
- Gergely András: *Lábjegyzetek a sebesség antropológiájához*. Korunk, 2004/4.
- Illik Péter: *Európa alkonyi fényben. A poszt-posztmodern öreg földrész*. WZ Könyvek, 2008.
- Kolakowski, Leszek: *A történelmi ember halála*. Magyar Lettre Internationale, 1991/2.
- Kung, H. – Kuschel, K.-J.: *A Global Ethic*. SCM Pressed, München, 1993.
- Selmeski, Brian R.: *Military Cross-Cultural Competence: core concepts and individual development*. AFCLC Contract Report 2007-01. Centre for Security, Armed Forces & Society Royal Military College of Canada, 16 May 2007.
- Spinoza: *Etika*. III. 6. tétel. Ford. Szemere Samu, Gondolat, 1979. 161.
- Tarnay László: *Az etika kihívása vagy a „kihívás” etikája (Levinas–Kierkegaard)*. Passim, IV. évfolyam (2002.) 1. szám.
- The Silent War Killing Our Soldiers. Szerkesztőségi cikk. The Oregonian, Monday, February 9, 2009.

⁸ Tarnay László: *Az etika kihívása vagy a „kihívás” etikája (Levinas–Kierkegaard)*. Passim, IV. évfolyam (2002.) 1. szám, 81.

⁹ Spinoza: *Etika*, III. 6. tétel. Ford. Szemere Samu. Gondolat, 1979, 161.